

Никола М. Бубања¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за англистику

ТЕХНОЛОШКА БУКА И МОБИ ДИК: ИСТОРИЈАТ ПРОБЛЕМА²

Рад се бави питањем „историјата проблема” у науци о књижевности, на примеру односа литературе и технологије. У намери да преиспита начине поимања наведених проблема, реферат рашчитава релевантне одломке Мелвиловог романа *Моби Дик*, те из тог угла настоји да пружи увиде у (зло)употребе концепта историјата проблема у литерарним проучавањима.

Кључне речи: историјат проблема, технологија и књижевност, *Моби Дик*, Херман Мелвил

Увод

Текст, или део текста, о историјату проблема технолошког у (проучавању) књижевности могао би да почне од Аристотела: *technē*, грчка реч за умешност, која је у корену речи технологија, истовремено је и саставни елемент онога што се понекад зове Аристотеловом поетиком техне, поетиком супротстављеном Платоновој ентузијастичкој поетици.

Истина, иза оваквог почетка овог текста стоји једна врста анегдоталне логике, позивања на такозвано опште знање и здрав разум. Одрас такве стереотипне логике може се читати у Пекићевој *Атлантици*, по којој је Платон био човек, а Аристотел робот, тек хуманоид – кибернетски организам. Осим Аристотела, роботи су, према Пекићевој фикцији, били и Демокрит, Хераклит, Талес, Анаксимандар, Сократ, Хегел, Лајбниц, Спиноза, Декарт, Маркс, док су људи, осим Платона, били и Плотин, Шопенхауер, Ниче. Овакву поделу улога између великана тешко је не читати као знак поделе између духовности и механицизма у мишљењу. Зато су, према Пекићу, људи били сви чаробњаци, салемаке и све друге вештице. Јер, људска бића су наводно бића духовности и слободе од програма – бића неочекиваног.

Из таквих предрасуда, дакле, макар делом произилази виђење Аристотелове поетике техне као почетка изучавања проблема технологије у

1 nikola.bubanja@filum.kg.ac.rs

2 Овај рад је део истраживања која се изводе на пројекту 178018 *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Рад је презентован на XI Међународном научном скупу *Српски језик, књижевност, уметност* 28. октобра 2016. године.

књижевности. Коректив анегдоталне методологије можемо покушати да дамо референцирањем – том панацеом, универзалним леком за све ране научног мишљења.

У оквиру зборника радова *Књижевност и технологија*, у одељку текста насловљеном „Ископавања међу Грцима – Платон и Аристотел”, аутори Мичам и Кејси (Mičam & Kejsi 1992: 38–41) откопавају истине о историји технологије у књижевности и чисте их од прашине предрасуда и ненаучне методологије. Отварају нам очи за присуство *техне* у примарној литератури која претходи Аристотелу – у текстовима Есихила (*Оковани Прометјеј*) и Софокла (*Антигона*) – као и у записима филозофа Аристотелових претходника – Емпедокла и Анаксимандра (Mičam & Kejsi 1992: 38–39). Штавише, и без потребе да улазе у минуциозну анализу, показују како је и сам Платон претходио Аристотелу у погледу интересовања за техне, па чак и у погледу наклоности према истој (Mičam & Kejsi 1992: 38–39).

Ако нисмо превише сујетни, радујемо се овом корективу, новом знању, и новооткривеном поверењу у научну методологију. Међутим, понешто је разочаравајуће што исти аутори, Мичам и Кејси, у форми кулминационог завршетка своје археологије, откривају Аристотела као мислиоца који је усавршио платонско виђење *техне* (као нечега подређеног сврси добра). Још је веће разочарање њихов коначни закључак да се у том истом Аристотелу налази „најлуциднији древни израз филозофије технологије” (Mičam & Kejsi 1992: 41).

Зашто је овај повратак на почетак наше аргументације разочаравајући? На концу, тај повратак је потврда валидности наше почетне претпоставке, коју бисмо сада могли чак превести из статуса предрасуде у статус интуитивног знања. Међутим, логика властите нам грешке и пута који смо предузели ка њеном исправљању поставља Мичамову и Кејсијеву археологију у неугодну паралелу: није ли археологија предузета са знањем или снажним очекивањем шта ће бити ископано? Да ли је и ова археологија плод циркуларног мишљења коригованог, да не кажемо украшеног или маскираног, установљеним методама и споредним артефактима? Напоследку, реч технологија се у целокупним Аристотеловим списима помиње свега три пута, и то, наравно, не у данашњем њеном значењу (Mičam & Kejsi 1992: 37).

На назначена питања нам није могуће дати научно утемељен одговор, што у овом случају и није циљ, јер се, у овом делу, он исцрпљује постизањем упитаности. А упитаност се може пропагирати и ако занемаримо баш Аристотела као исход горе наведене археологије. Сама логика те археологије поставља и Платона и Аристотела у исту раван, исту врсту, док разлике међу њима види у степену. На крају, и сами смо почели ову аргументацију Аристотелом, неизбежно помињући Платона. Изнова пољуљаног поверења у научније приступе, опет бисмо апеловали на опште искуство и устврдили да су, макар у проучавању књижевности, Аристотел и Платон бинарна опозиција, нула и јединица, макар онолико колико су то ренесанса и класицизам или романтизам и реализам. Да

одемо у још дубљи популизам, њих двојица су као светла на семафору, део диференцијалног система знакова, у коме зелено црпе смисао из црвеног и истовремено га садржи.

Међутим, ако то важи за Аристотела и Платона, то на сличан начин важи и за Есхила и Софокла, Емпедокла и Анаксимандра. Наши археолози су изгледа унапред знали где да копају, јер су, где год да су тражили, пронашли неки комадић грала. Али нису у питању само њих двојица: где је тај проблем проучавања књижевности који на овај или онај начин, у погледу историје проучавања, не бива повезан са неким од великана антике? Астрономија и космологија се везују за Аристотела, физика и метафизика, политика и реторика, биологија, историја мишљења о начину сексуалног размножавања. А Аристотел је, на пример, мислио да до размножавања долази мешањем мушког семена и менструалне крви, што је вероватно у каснијој литератури прерасло у разумевање мешања крви као еквивалента оплођавања јајне ћелије – веровање на коме је заснован кончето Данове песме „Бува” (*The Flea*).

Обично за средњи век везујемо ослањање на ауторе и утврђивање истинитости на основу мишљења установљених књига. К. С. Луис (*Luis* 1978) каже:

Далеко од намере да глуме оригиналност, како би то чинио модерни плагијатор, средњовековни плагијатори су склони да оригиналност крију. Они каткад тврде да преузимају нешто од свог Аутора, управо у тренутку када се од тог Аутора удаљавају. Немогуће да је то шала. Шта је ту смешно? И ко би у томе видео поенту осим научника?

(Far from feigning originality, as a modern plagiarist would, they are apt to conceal it. They sometimes profess to be deriving something from their *auctour* at the very moment when they are departing from him. It cannot be a joke. What is funny about it? And who but a scholar could see the point if it were?)

Али, можда Луис прецењује дистанцираност модерног човека од оваквих медијевистичких модела мишљења и писања. Или, заправо, добро учача да би таква пракса могла бити интересантна модерном научнику, колико и средњовековном. Јер, поента је убедити друге, и себе, да не измишљамо.

Много је могућих разлога за ово: објективни значај појединих аутора, историјске случајности које до тог значаја доводе, мисаони токови, куриозитетност и ексклузивитет, потреба за забавним и неочекиваним. Намера нам није да овај феномен истражујемо, већ да покушамо да предложимо још један могући разлог што се и данас враћамо Аристотелу и Платону у симболичком смислу, дакле, великанима прошлости. Наиме, зато што су нам потребни као симболични заточници свеколиког учењаштва.

Не умањујући величине, хоћемо, дакле, да истакнемо величину потребе за њима. Хипотетишемо да нам и данас требају идоли, јунаци култура, онакви какав је за англосаксонце био Беовулф (упор. *Dekanić Janoski* 1998: 114–115). Фигуре које сублимишу индивидуална стремљења

и вредности, у магнификованом и идеализованом облику. Отеловљења потреба за вођама, структуралним стубовима нација, друштва, па и њихових сегмената. Ако је дозвољена још једна (неукусна) метафора – Аристотел је Краљевић Марко обичних учењака. У пуном смислу – као преживела реликвија времена, и неупотребљива и смешна и величанствена у исто време.

Не ради се, дакле, толико о одавању поште заслужним пионирима дисциплине или проблема: ради се о потреби за почетном анегдотом, потреби за полусензационалистичком епифанијом, али можда и о потреби да се дисциплини или проблему да на значају тако што ће бити доведена у везу са установљеним пионирима.

Ове хипотезе су на опасној ивици потребе за доказима из поља социологије, колективне психологије, психологије масе, историје тоталитарног мишљења, у које, уз сву већ прекаљену безобзирност, ипак не бисмо залазили. Уместо тога, покушали бисмо је можда не ни подржати, већ илустровати кратким читањем два поглавља Мелвиловог *Моби Дика* (лишеним паралела о потонулим лађама и манијакалним трагањима за неухватљивим и неприличним).

*

Моби Дик је познат по двојној природи – фикционој и фактографској: реч је, како каже Бетси Хилберт (Hilbert 1986: 824), о „експозиционој прози у референцијалном моду” (“expository prose, in the referential mode”). Мелвилова „форма мешаног наратива који спаја науку и фикцију” (“mixed narrative form that blends science and fiction”) може се у том смислу сматрати резултатом истраживања (упореди: Post-Lauria 1990: 306). Истраживања путем искуства, али и оних књишких, која су нам овде релевантнија. Техне које је предмет Мелвилове археологије је цетологија, или наука о китовима, као и китолов.

Поглавља *Моби Дика* о којима је реч насловљена су *Јона, историјски посматран* (*Jonah Historically Regarded*) и *Часћи и слава китоловства* (*Honor and Glory of Whaling*). Оба су делом резултат Мелвиловог књишког истраживања (Pardes 2008: 48), између осталог, Китове *Популарне циклопедије библијске литературе*, посебно одреднице Џона Едија о тада новим херменеутичким могућностима читања Библије као историјског текста (видети поглавље *Јона, историјски посматран: импровизације на тему Китове Циклопедије библијске литературе* /“Jonah Historically Regarded” Improvisations on Kitto’s *Cyclopedia of Biblical Literature* / књиге *Мелвилове библије* /*Melville’s Bibles*/, ауторке Илане Пардес /*Ivana Pardes*/). У том смислу, дакле, Мелвилов Сег Харбор и Ишмаел, као историјску истину, читају причу о Јони којег је прогутала и неповређеног, три дана касније, испљунула велика риба.

Пардес (Pardes 2008: 48) наводи да се читава Ишмаелова тобожња дебата може разумети као игра подривања претпоставке да је историја конкретан концепт, концепт коме се може бити на трагу:

Ишмаел се упушта у тобожњу дебату са учењацима преглед чијих читања даје Еди, доводећи у питање њихове научне претпоставке, међу којима и претпоставку да је историја конкретан концепт до кога се може доћи.

Ishmael engages in a mock debate with the scholars whose readings are surveyed by Eadie, calling into question their scientific presuppositions, among them the assumption that “history” is a traceable, concrete concept.

Нама се, међутим, чини да је проблематично само трагање, без обзира на конкретност траженог. Тако, довитљиво истраживање обухвата етимолошка разматрања (дакле, разматрања порекла, историје, трагања) која потврђују хипотезу да је велика риба заправо била кит. Дистанцирано-подсмешљиви тон додаје преношење истраживања на тачну врсту кита који је могао прогутати Јону, да ли је Јона био у стомаку или устима кита, колико су тачно велика уста у која могу стати играчи виста са све столовима, те се најзад дотичу и могућности да је кит заправо могао бити лађа са фигурином кита на прамцу, или чак лађа која је носила име „кит” или „риба”.

Ова херменеутичка игра, показна вежба несврсисходности и произвољности, има своју паралелу у поглављу о „Чести и слави китолова”, у којем се Ишмаел бави истраживањем самих извора китолова, односно, у којем се бави историјом проблема китолова. Изворе налази у антици. Додуше, не код Аристотела и Платона, већ у митологији, литерарној и религијској (Melvil 1851: 469):

Што дубље залазим у овај проблем, и што своја истраживања доводим ближе самом изворишту китоловства, то сам више импресиониран његовом огромном племенитошћу и старошћу: нарочито када откривам да су га толики полубогови и хероји, пророци свих врста, на овај или онај начин одликовали, са заносом размишљам о томе да и сам припадам, иако малим делом, тако славном братству.

The more I dive into this matter of whaling, and push my researches up to the very spring-head of it so much the more am I impressed with its great honorableness and antiquity; and especially when I find so many great demi-gods and heroes, prophets of all sorts, who one way or other have shed distinction upon it, I am transported with the reflection that I myself belong, though but subordinately, to so emblazoned a fraternity.

Легитимно је тражити у митологији (па тако посредно и у литератури) историју. Уосталом, позната је Ишмаелова склоност да буде критичар уметности (Karlson 1999: 52ff). Није важно да ли је у наведеном тексту и читавом поглављу Ишмаел намерно постављен у позицију „метакритичара” књижевности. Методологија Ишмаелове археологије паралелна је истраживању историјата проблема, па и историјата технолошког, у књижевности. Чини нам се, нарочито, да постоји паралела и у самозадовољству истраживача историјата области удомишљатом изналажењу славних претходника – задовољству вертикалног превазилажења себе придруживањем установљеним великанима области деловања.

Тон је, очекивано, и даље подсмешљив. Тако је, по Ишмаеловој анализи, прва велика фигура китолова Персеј, који је Андромеду спасао од морског чудовишта, односно кита. Показује се, даље, да је змај којег је убио Свети Ђорђе заправо био кит, а да је светац јахао фоку, вероватно на плажи. Ишмаел није сигуран да ли би и Херкула могао да уброји међу китоловце, јер он, строго узев, никада није бацио харпун нити друго оружје у кита, али га је кит, по легенди, прогутао и испљунуо – то је, сматра даље Ишмаел, верзија приче о Јони, и у том смислу китоловачка прича.

При томе, контекстуално заробљен у улози литерарног гласног-ворника, Ишмаел овим подсмехом и *verfremdungseffekt*-ом ни не делује одбијајуће: стварајући врхунски уметнички угођај својом деконструкцијом, он у ствари даје још један разлог проучаваоцу историјата проблема да се осети задовољним својом новом самоспознајом, новим разлогом за оплемењено, па тиме још потпуније археолошко предузеће.

Закључак

Ни Јона није убио, нити ловио кита. Али, ни Аристотел није писао о технологији. У свим сачуваним списима, три пута је употребио реч технологија, и то не у оном смислу у коме ту реч данас користимо. Тај зачетник астрономије је веровао у пети елемент, који данас више везујемо за популарни холивудски филм него за науку о звездама (о етру, то јест, квинтесенцији, то јест петом елементу, и Аристотелу и аристотеловској линији мишљења видети Luis 1978: 3–4). Размножавање је сматрао продуктом мешања мушког семена и менструалне крви (видети Аристотелов трактат *О размножавању животиња*), што ће познавалац данас везати за шаљиву Данову песму о буви која је, помешавши у себи крви љубавника, постала њихова брачна постеља.

Међутим, далеко смо од потцењивања Аристотела. Чак ни узимајући га за кодно име идола. Не потцењујући ни значај проучавања историје проблема, напротив, морамо скренути пажњу на специфичне проблеме наративизације књижевног проучавања, у овом делу, проучавања историјата проблема. Јер, стварајући врхунски уметнички угођај својом деконструкцијом, Ишмаел у ствари даје још један разлог проучаваоцу историјата проблема да се осети задовољним својом археологијом – оплемењеном и утолико сврсисходнијом и пожељнијом.

С друге стране, у конвенционалном маниру, овај текст нуди угао који би могао помоћи нијансиранијем разумевању проблема, те није у пуном смислу ни изговор, ни побуна.

Јер, примањиво је, као Пекићев Арно, не извршити свој програм, победити судбину, и онда, у неизвесности, чекаати смрт или живот. Како Арно каже: Да сам останем јачи од судбине, или да ми и други приступе.

Али, као и Арно, и ми сумњамо у исправност опозиција роботског и људског, живота и смрти; сувише сумњамо у саму неизвесност, да бисмо се на њу ослонили.

Листа референци:

- Dekanić Janoski 1998: Соња Деканић-Јаноски, *Критичка историја старе енглеске књижевности*, Београд: Филолошки факултет & Крагујевац: Нова светлост.
- Hilbert 1986: Betsy Hilbert, The Truth of the Thing: Nonfiction in Moby-Dick, *College English*, Vol. 48, No. 8 (Dec., 1986), pp. 824–831.
- Karlson 1999: Thomas C. Carlson, Ishmael As Art Critic: A DoubleMetricalIrony In „Moby-Dick”, *Interpretations*, Vol. 11, No. 1, 52–55.
- Luis 1978: C. S. Lewis, *The Discarded Image: an Introduction to the Medieval and Renaissance Literature*, London, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Mičam&Kejsi 1992: Carl Mitcham and Timothy Casey, Toward an Archeology of the Philosophy of Technology and Relations with Imaginative Literature, in: *Literature and Technology: Research in Technology Studies, Vol 5*, edited by Mark L. Greenberg and Lance Schachterle, Betlehem, London & Toronto: Lehigh University Press and Associated University Press, 31–65.
- Pardes 2008: Ilana Pardes, *Melville's Bibles*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Post-Lauria 1990: Sheila Post-Lauria, „Philosophy in Whales... Poetry in Blubber”: Mixed Form in Moby-Dick, *Nineteenth-Century Literature*, Vol. 45, No. 3, 300–316.

Извори:

- Melvil 1851: Herman Melville, *Moby-Dick, or, The Whale*, London, New York and Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books.

Nikola M. Bubanja**STATE OF THE ART: TECHNO-NOISE AND MOBY DICK****Summary**

The paper tackles the concept of the “history of the problem” in literary scholarship, focusing on the history of the relationship between literature and technology. Aiming to reinterpret the aforementioned problems, the paper analyzes relevant excerpts of Melville’s *Moby Dick*, in an attempt to provide insights into (mis)uses of the concept of history of the problem in literary scholarship.

Keywords: history of the problem, technology and literature, *Moby Dick*, Herman Melville

Примљен 22. новембра 2016.
Прихваћен 30. новембра 2016.